

XVII. ASRIN ÂLİM VE ŞAİRLERİNDEN ALİ BİN MUSLİHİ'D-DİN BOZKIRÎ VE ZEMMU'L-FENÂ ADLI ESERİ

Selami TURAN*
Ahmet AKGÜL**

ÖZET

Sözlük anlamı “öğüt” olan mev’ize, edebî bir terim olarak “dini muhtevalı meseleleri anlatmak için konular tespit edilerek bunlara uygun ayet, hadis, menkıbe ve vaaz örneklerinin verildiği eserlere” karşılık gelir. Bu yazıda, XVII. yüzyılın şair ve âlimlerinden Ali Bin Muslihi’-d-din Bozkırî ve mev’ize türündeki eseri Zemmu’l-fenâ tanıtılacaktır. Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde nüshaları bulunan ve el yazması olan bu eser, önemine binaen birçok defa istinsah edilmiştir. Zemmu’l-fenâ, hareketli olması bakımından ait olduğu yüzyılın dil özelliklerini, içerdiği konular bakımından da döneminin inanç hususiyetlerini göstermesi yönüyle önemli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Mev’ize, Ali Bin Muslihi’-d-din Bozkırî, Zemmu’l-fenâ

ONE OF THE 17TH CENTURY POETS AND SCHOLARLY PERSONS, ALI BIN MUSLIHI’D-DIN BOZKIRÎ AND HIS WORK “ZEMMU’L-FENÂ”

ABSTRACT

Mev’ıza, which lexically means “advice”, literally corresponds to works in which topics are determined to explain religious issues and examples of verses, hadiths, manqabe and preachments are given accordingly. In this paper, one of the 17th century poets and scholarly persons, Ali Bin Muslihi’-d-din Bozkırî and his work “*Zemmu’l-fenâ*” of mev’ıza type will be introduced. The related works, a manuscript, whose

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, turan@fef.sdu.edu.tr.

** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, Isparta, TÜRKİYE, akgulahm@hotmail.com.

copies are present in domestic and foreign libraries, have been reproduced many times because of its importance. *Zemmu'l-fenâ* is an important work because it indicates the linguistic properties of the period it belongs to in terms of its being vowel-points-added and the belief characteristics of the period in terms of topics included.

Key Words: Mev'ıza, Ali Bin Muslihi'd-din Bozkırî, Zemmu'l-fenâ

GİRİŞ

Türk edebiyatında lirik eserlerin yanında didaktik amaçlı ya da herhangi bir konuda öğüt vermek amacıyla yazılmış *nasihat-nâme*, *pend-nâme*, *mev'ize* gibi adlarla anılan pek çok eser vardır. Bu eserler, halkı ya da devlet yöneticilerini ahlakî yönden olgunlaştırmak, onların sosyal davranışlarını düzenlemek ve onları erdemli kılmak amacıyla yazılırlar. Söz konusu eserler, manzum veya mensur olabileceği gibi, manzum-mensur karışık şekilde de yazılabilmektedir.

Bu makaleye konu olan Ali bin Muslihi'd-din Bozkırî'nin Zemmu'l-fenâ isimli eseri de XVII. yüzyıla ait manzum bir mev'ize örneğidir.

Ali bin Muslihi'd-din Bozkırî

XVII. asrın âlim ve şairlerinden olan Ali bin Muslihi'd-din Bozkırî'nin doğum tarihi tam olarak belli değildir. Konya'nın Bozkır kazasındadır. Babasının adı Muslihi'd-din'dir. Ölüm tarihi ve mezarının yeri bilinmemektedir¹.

Ali bin Muslihi'd-din Bozkırî de Zemmu'l-fenâ adlı eserinin "*Dibâcetü'l-kitâb ve sebeb-i te'lif*" bölümünde kendi hayatı hakkında yukarıdaki bilgileri destekleyen şu beyte yer verir:

*Bizim mevlûdımız Bozkır kazasında ser-â-serdür
Ki Muslihi'd-din oğlu Alidür ismimiz ihvânâ²*

Eserleri

Şairin bilinen iki eseri vardır. Bunlardan ilki, Risâletü ilâ li'l-Esârîz adıyla kayıtlı aruz konusunda kaleme aldığı Arapça küçük bir risaledir³. Diğeri ise mev'ize türünde kaleme aldığı ve yazının konusunu oluşturan Zemmu'l-fenâ adlı eserdir. Zemmu'l-fenâ'nın yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerde birçok nüshası

¹ Bursalı Mehmed Tâhir (2000), Osmanlı Müellifleri, C. II, Bizim Büro, Ankara, s. 318-319.

² Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8630, 1a.

³ Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 618/2.

bulunmaktadır. Bu durum eserin önemli olduğunu ve beğenildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir⁴.

Zemmu'l-fenâ

Zemmu'l-fenâ, mev'ize türünde bir eserdir. Mev'ize kelimesinin sözlük anlamı “öğüt”tür (Devellioğlu, 1988: 759). Edebî manada ise, “dini muhtevalı meseleleri anlatmak için konular tespit edilerek bunlara uygun ayet, hadis, menkıbe ve vaaz örneklerinin verildiği eserlerdir.” (TDEA, 6.C; 299).

Ali bin Muslihi'd-dîn Bozkırî, eserinin adının Zemmu'l-fenâ olduğunu ve bu esere bu adı neden verdiğini eserin girişinde şöyle dile getirir:

Bunuñ içindeki mesel fenâyı zemm ider cümle

Anuñ-çün buña âd virdim ki Zemmu'l-fenâ ihvâna⁵

Yazar, eserin aynı bölümünde, Zemmu'l-fenâ'nın konusunu ise şöyle belirtmektedir:

Ki bundan-soñra bilsünler bu bir mev'izdür ihvâna

Hudâ feyz etdiği mikdar beyân etdüm bunı ihvâna⁶

Bozkırî, eserini hazırlarken muteber kitaplardan ve hadislerden de alıntılar yaptığını şu beyitle ifade eder:

Ki mu'teber kitâblardan bunı ahz eyledim biliñ

Ne deñlü var-ise muhrik ehâdis u nebî eyvân⁷

Zemmu'l-fenâ, bir vaaz ve nasihat kitabı olarak yazıldığı için farklı konular içermektedir. Eserin “Fihrist” bölümünde yer alan konulardan bazıları şunlardır⁸:

Kitabın girişi ve yazılış sebebi, gaflete dalanlar, mal toplamak, dünyayı yerme, ahirete talip olanlar, dünya malı, mal sevgisi, cehennem azabı, fakirliğin yok olması, dünya hırsı, sadakanın fazileti, Recep ayının faziletleri, Recep ayında oruçlu olanlara, Şaban ayının faziletleri, Berat gecesinin faziletleri, Ramazanın faziletleri, Ramazanın mü'minlere şifası, Kadir gecesinin faziletleri, Ebu Talib'in oğlu Ali, sadaka, bayramın faziletleri, cennetin faziletleri, namazı terk etmek, cemaatin faziletleri, namazın faziletleri, ezanın faziletleri, ebedi mutluluk, güzel ahlak,

⁴ Yazar ve eser üzerinde ayrıntılı bir inceleme tarafımızca bir proje çalışması olarak düşünülmektedir.

⁵ Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8630, 1b.

⁶ Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8630, 1a.

⁷ Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8630, 1b.

⁸ Konular eserin orijinal metninde Arapça ya da Farsça olmakla beraber günümüz Türkçesiyle verilmiştir.

ruhların ferahlığı, dinin faziletleri, ilmin faziletleri, Kur'an'ın faziletleri, besmele hakkındaki hadisler, nehirlerin faziletleri, zikrin faziletleri, besmele-i şerifin fazileti, Kur'an'ın şefaati, Ali'yi ve ehl-i beytini bilmenin fazileti, tevhid bilmenin fazileti, ilmin hikâyesi, insanın ölümü, isyanın ölümü, kabir azabı, takva ehli, imanın şefaati, amellerin şefaati, cenaze namazı, evladın vefatı, evladın vefatına şükür, salih hatun, salih hatunun ailesine hizmeti, hürmet ve aklın ihsanı, malın gurur vermesi, komşuya ihsan, gıybet, dedikoducu fitnat, halkın alay konusu olmak, sözü esirgememek, söz ahlakı, sabırlı yoksul, yiyecek yardımında bulunma, Allah'ın cemaline âşık olanlar, ana babaya itaat, Resul'ün şefaati, Allah'ı zikretmede gafillik edenler, emr-i bi'l-ma'ruf, Allah aşkı, dünya sevgisi, ilk ruhun üflenmesi, ikinci ruhun üflenmesi, kıyamet, kıyamet gününün azabı, belaya sabır gösterenler, cehennem azabı, dört kişinin cehennemde vaveylası, cennet, mü'minin cennetteki hali, mü'minin cennetteki huzuru, Allah'ın cemâli⁹.

Zemmu'l-fenâ'nın bazı nüshalarının hareketlidir. Bu husus XVII. yüzyıl Orta Osmanlıca döneminin dili, imlâsı ve gramer hususiyetleri üzerine çalışma yapacaklara birçok malzeme sunmaktadır.

Zemmu'l-fenâ'nın Nüshaları

1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 32 Şarki 104

Başlangıç:

Senâ vü hamd-i lâ-yuhtî sana ey Hâlık-ı feyyâz

Ki yokdur hiç sana emsâl ki sensin o Hudâ-yı feyyâz

Bitiş: Ali bin Muslihi'd-dîn Bozkırî

Koleksiyon: Isparta Şarkıkaraağaç İlçe Halk Kütüphanesi, 103 yaprak, 245x170-195x120 mm. 17 satır, Harekeli Nesih yazı, Abadî kâğıt.

Sırtı yıpranmış kahverengi meşin, üstü çok yıpranmış ebru kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içerisinde.

2. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 4843

Koleksiyon: Konya İl Halk Kütüphanesi, 103 yaprak, 245x170-195x125 mm. 17 satır. Arap-nesih yazı.

Söz başları kırmızı, sırtı kahverengi, meşin mukavva cilt.

(Nüsha, Zemmu'l-Ginâ adıyla kayıtlıdır.)

⁹ 06 Mil Yz A 8630, lab.

3. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 5260

Koleksiyon: Konya İl Halk Kütüphanesi, 128 yaprak, 245x160-210x125mm. Harekeli nesih yazı.

Kırmızı mavi bez kaplı, miklepli mukavva cilt.

Müstensih: Urganlızade Molla Mehmed

4. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 57

(Kahire-Mısır'da bulunan bu nüsha "Zemmu'l-Gınâ" adıyla kayıtlıdır.)

90 yaprak, 310x210 mm. 23 satır.

5. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yz. A 453

Koleksiyon: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 97 yaprak, 180x140-110x80 mm. 15 satır. Nesih yazı, kâğıt türü: Nohudî.

Konu başları ve ayetler kırmızıdır. Sırtı ve sertabı siyah meşin, kapaklar mavi-sarı kâğıt kaplı, miklepli mukavva bir cilt içerisindedir.

İstinsah Tarihi: 1254 (M.1838)

Müstensih: Mehmed b. Osman Efendi

6. İstanbul Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, S.H.M.H.K.Yaz. 272

Koleksiyon: Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, 108 yaprak, 260x180-185x125 mm. 17 satır. Nesih yazı.

7. İstanbul Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, S.H.M.H.K.Yaz. 273

Koleksiyon: Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, 120 yaprak, 215x155-155x90 mm. Satır sayısı sayfalara göre değişken. Nesih yazı.

8. Milli Kütüphane-Ankara, 06 Hk 3416

Koleksiyon: Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 125 yaprak, 225x165-160x120 mm. 15 satır, Harekeli medrese rikası, üç ay filigranlı kâğıt.

Şirazesi bozuk soğuk şemseli siyah deri kaplı mukavva cilt.

(Milli Kütüphane'de Alî b. Muslihi'd-dîn Bozkırî adına "Zemmu'l-Fenâ" adıyla kayıtlı olan bu eser de mev'ize türündedir; fakat manzum değil mensurdur, dili Araççadır ve Ali b. Muslihi'd-dîn Bozkırî'ye ait değildir.)

9. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8630

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, I+131 yaprak, 240x175-187x117 mm. 15 satır. Harekeli nesih yazı. Kartal ve isim filigranlı kâğıt.

Yeşil pandizot bir cilt içindedir. Başta Iab ve Ia'da eserin fihristi vardır. Çift sütun.

İstinsah Tarihi: 1289 (M.1872)

10. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8426

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 91 yaprak, 220x160 - 170x130 mm. Satır sayısı sayfalara göre değişken. Nesih yazı. Abadî kâğıt.

Siyah mürekkep kullanılmıştır. Eser dinî-ahlâkî bilgiler kitabıdır.

İstinsah Tarihi: 1224 (M.1809)

Müstensih: Abdulhalim b. Ömer

11. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7044/3

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 128 yaprak, 170x235 - 180x120 mm. 15 satır. Nesih yazı. Harf filigranlı kâğıt.

Kahve meşin kaplı, miklebli şirazesizdir.

12. Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 6192

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 135 yaprak, 245x180-191x122 mm. 15 satır. Harekeli nesih yazı. Harf filigranlı kâğıt.

Şirazesini dağılmak üzere, sırtı yeşil kâğıt ve siyah pandizot bez kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Eser, Osmanlı edebiyatıyla ilgilidir. Cetveller kırmızıdır, yapraklar rutubet lekeli.

13. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3387

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 139 yaprak, 220x155 - 160x110 mm. 15 satır. Harekeli nesih yazı. Harf filigranlı kâğıt.

Sırtı kopuk, şirazesini dağınmış, şemseli, zencirekli kahverengi meşin cilt. Cetveller ve söz başları kırmızıdır. Eser mev'izedir.

İstinsah Tarihi: 1230 (M.1815)

14. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3470

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 150 yaprak, 215x145 - 170x110 mm. 13 satır. Harekeli nesih yazı. Abadî kâğıt.

Harap hâlde, siyah meşin bir cilt içerisindedir. Söz başları, duracaklar ve cetveller kırmızı, yapraklar rutubet lekeli.

15. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 1065

Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 138 yaprak, 195x140 - 145x100 mm. 15 satır. Harekeli nesih yazı. Saykallı sarı kâğıt.

Şemseli Osmanlı baskılı kırmızı pandizot bez kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Eser, mev'izeyle ilgilidir. Eser sondan eksiktir. Cilt esere ait olmayıp sonradan eklenmiştir. Şirazesini dağınmış, cetveller kırmızı, kir lekeli.

16. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7063

Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 128 yaprak, 170x235 180x120 mm. 15 satır. Nesih yazı. Harf filigranlı kâğıt.

Kahve meşin kaplı, mıkpleli şirazesizdir.

17. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 6292

Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 135 yaprak, 245x180 191x122 mm. 15 satır. Harekeli nesih yazı. Harf filigranlı kâğıt.

Şirazesi dağılmak üzere, sırtı yeşil kâğıt kaplı siyah pandizot bez kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Cetveller kırmızıdır, yapraklar rutubet lekeli.

İstinsah Tarihi: 1270 (M.1853)

Müstensih: Mehmed Kemalî

SONUÇ

Makale konusunu oluşturan Zemmü'l-fenâ'nın yazıldığı mev'ize türü, Türk edebiyatında üzerinde pek fazla çalışma yapılmamış konulardan biridir.

Bu yazımız, üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamış olan Zemmü'l-fenâ ve yazarı hakkında daha sonra yapacağımız çalışmalara bir başlangıç niteliğindedir.

Bu eser üzerine yapılacak çalışmalar sonucunda elde edilecek veriler, eserin yazıldığı yüzyılda toplumun sosyal, kültürel ve dinî hayatını yansıtacaktır. Bundan dolayı bu verilerin sosyoloji ve ilahiyat bilim dallarına da katkı sağlayacağı inancındayız.

Ayrıca Zemmü'l-fenâ, harekeli bir metin olması sebebiyle, Türkiye Türkçesinin fonolojik ve imla gelişiminin tespitinde de -yazıldığı yüzyıl itibariyle- önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

DEVELLİOĞLU, F., (1988), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1986), C. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul.

